

Міфопоетика англійського «високого» роману бароко

М.О. Зуєнко*

Полтавський національний педагогічний університету імені В.Г. Короленка, Полтава, Україна

*Corresponding author. E-mail: marina_zuenko@mail.ru

Paper received 11.07.15; Accepted for publication 24.07.15.

Анотація. Стаття присвячена вивченню міфопоетики англійського «високого» роману на прикладі романі «Аретина, або серйозний роман» Дж. Макензі (1660) та проаналізовано імплементації міфоматеріалу на тематичному, мотивному, образному, композиційному, жанровому та стилізовому рівнях художнього твору. Зокрема відзначено міфологему божественного нарцисизму в образі короля, розкрито значення календарного циклу як алегорії людського життя, досліджено рецепцію античної міфології бароковим митцем.

Ключові слова: бароко, роман, міфопоетика, міфологема, алегорія

Поетикальні, жанрові і стильові особливості англійського роману XVII ст. стали предметом досліджень О.А. Куз-нецової, А. Цухер, Л. Поттер, Г. Перрі, С.О. Ватченко, Н.Г. Пасхарьян та ін., проте міфопоетичний аналіз англійської романної літератури бароко не здійснювався системно. «Високе» бароко представлено в англійській літературі галантно-героїчними і політико-алегоричними романами: «Аретина» (1660) Джорджа Макензі, «Партеніс» (1655–1669) Ро-джера Бойла, «Теофанія» (1655) Вільяма Сейла, «Пан-талія» (1659) Р. Бретгуйта, «Дон Хуан Ламберто» (1661) Дж. Філіпса або Т. Флатмана, «Принцеса Клорія» (1661) П. Герберта та ін. Англійський бароковий роман XVII ст. продовжує традиції середньовічного роману і культ лицарства, разом з тим жанр роману зазнає певних трансформацій. «Низове» бароко репрезентується через шахрайські, комічні, бурлескні романи.

Так, в процесі імплементації міфу в художній текст В.М. Топоров розрізняє два процеси: міфологізація і деміфологізація. Процес міфологізації більш характерний для літератури доби бароко. Міфологізація – це створення найбільш семантично багатих, енергетичних, і тих, що мають силу образів дійсності. Деміфологізація – це руйнування стереотипів міфопоетичного мислення, що втратили свою “підйомну” силу, в їх єдиному прагненні максимально підтримати можливості зв’язку людини зі сферою буття, що відкривається живим словом [5, с. 5]. Тоді як Л. Коуп стверджує, що процес деміфологізації властивий літературі епохи модернізму. У книзі Л. Коуп «Міф» [8] розглянуто чотири найбільш поширені типи міфологічних нарацій: міф про родючість, міф про творення, героїчний міф і міф порятунку.

Метою нашого дослідження є вивчення способи імплементації міфоелементу в романі Джорджа Макензі (1636–1691) «Аретина, або Серйозний роман» (1660) та інтерпретації міфоматеріалу бароковим письменником, на основі чотирьох видів міфологічних парадигм, запропонованих Л. Коуп. Для реалізації поставленої мети нами буде застосований типологічний метод, а також міфопоетичний аналіз.

Дж. Макензі користувався повагою при королівському дворі і був відзначений королем Карлом I в 1678 р., за відданість, яку він виявляє для підтримки королівської влади. Він займав високу посаду при дворі короля, його називали королівським адвокатом. Разом з тим його романи вважають першими шотландськими романами. Тож твори Дж. Макензі безпосередньо пов’язані із королівською придворною політикою того

часу. Його романи написані в традиції Середньовіччя *speculum principis*. Разом з тим це роман-кодекс або *roman à clef*, в якому утверджуються ідеї рояліста, на підтримку священного права короля та прославлення мудрості короля. Дж. Макензі отримує освіту в Шотландії та Франції. У французькому університеті він вивчає не лише право, а й захоплюється французькими романами. Він стає частим відвідувачем французьких салонів, захоплюється творчістю Дж. Скудері, і обирає стиль творів письменниці як взірцевий, адже твори написані у формі бесіди, мова творів – сучасна французька, мова повсякденного спілкування придворних вельмож і дам. У передмові до роману Дж. Макензі пише про Джорджа де Скудері, як чоловіка, проте це лише псевдонім, який обрала собі Мадлена де Скудері (1607 – 1701), ховаючись за іменем свого брата. Салонна культура Франції дала поштовх на створення подібних салонів в Англії. Традицію ведення салонної культури в Англії започаткувала королева Генрієтта Марія в 1625 році, яка вийшла заміж за англійського короля Карла I, і їхала до Англії з великою кількістю французьких придворних дам. Серед французької еліти того часу великою увагою користувалися романи Мадлени де Скудері. Своєрідність стилю французьких романів Дж. де Скудері полягала ще й в тому, що вона писала усі свої романи сучасною французькою мовою.

Дж. Макензі пише свій перший роман «Аретина», зазначаючи у назві, що це серйозний роман для жінок. І в передмові звертається до жінок (“*Fair ladies*”). Свій роман він публікує на сусідній вулиці з появою сонця, про що теж зазначено на обкладинці книги (“*at the sign of the Sun, on the North-side of the street*”).

У передмові до «Аретини» Дж. Макензі виокремлює чотири стилі. Перший стиль – університетський, який тяжіє складними термінами, запозиченими з латинської або грецької мови, він властивий ораторам, проте митець вважає, що його недоречно використовувати, щоб переконати в чомусь людину, оскільки вона може не знати значення запозичених термінів. Другий стиль підходить для філософів і проповідників, які керуються правилом: говорити коротко, але сильно, тобто їхні речення повинні бути короткими, але ємкими. Третій стиль властивий для баристерів, які у своїх промовах керуються законом, їхня мова багата на порівняння, разом з тим у цьому стилі говорив придворний пророк Натан (Старий Заповіт) і Ісус Христос з марнославними іудеями (Новий Заповіт). Четвертий стиль, яким послуговувалась Дж. Скудері, є гармонійним і солодким, де, на його думку, епі-

тети використовуються до ладу. Разом з тим він говорить про паризьких дам, які навчилися прикрашати вже не лише своє обличчя, а й свою мову. Тож, на думку Дж. Скюдери, мова творів повинна бути пишною, митець красномовним, проте стиль оповіді в романі має нагадувати дружню бесіду.

Міфологічна парадигма героя закладена в романі з першого рядка передмови, де Дж. Макензі благословляє свій роман торувати шлях до сердець благочестивих читачок, як мати залишала Мойсея: "I do, like Moses trembling mother, leave this first born upon the banks of envies current".

Основною міфологемою роману «Аретина» Дж. Макензі, є священний нарцисизм, який полягає в абсолютній правоті короля як помазаника Бога на Землі. Романи Дж. Макензі відзначаються дидактичним характером, у них утверджується добродієвість над пристрастю, розум над емоціями. Головний герой Монантроп, очільник Єгипту, зображений автором в глибокій меланхолії, він виховує в собі вміння управляти своїми бажаннями та індивідуальними емоціями задля справедливого правління державою.

Роман «Аретина» є політико-алегоричним, приурочений історичним подіям, актуальним на той час для Великої Британії, втрата Шотландії незалежності. Тож Афіни в художній площині роману є власне Шотландією. Автор на початку роману знайомить читача із повелителем Єгипту, якого охопила меланхолія, і він замислюється над тим, що ліс може бути місцем для жертвоприношення думок. На думку правителя, ліс може замінити гай, де друїди-жерці здійснювали свої жертвоприношення: "MELANCHOLY having lodged it self in the generous breast of Monanthropus (lately Chancellour of Egypt) did, by the chain of Charms, so fetter[s] the feet of his Reason, that nothing pleased him now but that whereby he might please that passion; thinking all the time misspent which was not spent in its service, frequenting more Woods than Men, deeming them the only fit grove to sacrifice in, the choicest of his thoughts to the worst of his passions [10]". У книзі «Сер Джордж Макензі, адвокат короля, з Роузхо. Його життя і час 1636–1691» А. Ланг зазначає, що роман «Аретина» нині вже не може читати задля задоволення, героїв у романі безліч, проте вони не цікаві сучасному читачеві. І загалом Дж. Макензі писав про Єгипет, не знаючи про нього нічого. Художній час дії в романі – це час правління Птолемеєвської династії IV-I століття, елліністичний період в історії Єгипту, який на той час був густо вкритий непрохідними лісами [9, с. 27].

Художній простір роману охоплює Єгипет, Афіни, Фракію, Лакедемон. Сакральним місцем в романі «Аретина» стає пустеля, оскільки саме тут відбувається ініціація правителя, який щоразу переступає через поріг власного дому в пошуках сакрального досвіду, нового знання. Переступити межі своєї землі, вирушити в мандри означає розпочати нове життя. Ритуал ініціації короля пов'язаний із календарним міфом. Душевні сили правителя Єгипту Монантропа майже вичерпані, він вирушає до сусідньої пустелі, поспішаючи до долини, в якій немає нічого окрім дерев, а дерева не мають ніяких плодів. Шотландець за походженням Дж. Макензі майстерно володіє шотландським фольклором і для створення химерного образу, звертається до загадки, в

якій предмет чи явище може вгадуватися через зовнішню схожість. Акумулюючи ряд образів для розкриття мотиву смутку, автор увиразнює стан меланхолії, який був притаманний членам французьких, а згодом англійських салонів часів королеви Генрієтти Марії, навіть дозвіл бути відвідувачем таких салонів надавався особі здатної до меланхолії. У XVII столітті меланхолія означала певний стан, що сприяв виконанню розумових вправ, спрямованих на розвиток уяви ("the game of imagination" – укр. гра уяви), і не потребувала значних емоційних затрат. Пустеля слугує символом спокою, місцем для медитацій і територією смерті («the region of death»): "Wherefore, having one day wandered abroad in a neighbouring Desert, he came at last to a deep Valley, fruitfull of nothing but Trees, and Trees fruitfull of nothing but Melancholy, overlook by Rocks, in whose wrinkled faces, aged Time had plowed thousands of deep furrows, whose gloomy brow threatened" [10, с. 3].

Міф порятунку і ритуал жертвоприношення актуалізується в сюжетній лінії, що розгортається довкола подій в пустелі. Оповідь ведеться про те, як двоє жінок вирушили в небезпечний шлях задля спасіння свого брата, щоб поклонитися в Дельфах богу Аполлону і принести йому в жертву дві черепахи. Проте відійшовши дванадцять миль від дому, ці дві леді були пограбовані, кузені, що їх супроводжували були вбиті, а їх забрали до себе джентльмени в масках. Опинившись серед злочинців, леді самі стали жертвами. Для леді відкрився демонічний світ своїх володарів через обличчя відьми, яка опікується джентльменами в масках. Образ відьми контрастує з образом Великої матері, яка дбає про свій рід. Відьма не була матір'ю цих злочинців, а нянею одного із тих, хто хотів обрати свою полонянку собі за дружину. Проте щасливий випадок і зустріч з двома лицарями в пустелі врятували їх від рабства.

Споглядання є основною наративної форми в романі і традиційною для міфу. Міфологема саду репрезентується в романі, як місце раю для однієї людини, правителя Єгипту, де пташник, дерева, мармур, квіти і вода в басейні з відтінками різних кольорів, створених завдяки різних мінералів, слугують для правителя місцем щоденного оновлення почуттів, милуючись барвистими кольорами і звуками: "So going abroad, he conducted him to a Garden, all enameled with Flowers, chequered all alongst according to their several colours, and thereafter to an Aviary, wherein grew many fragrant odoriferous Trees, wherein Birds of All Nations, and of all colours, nested, and withal shadowed a Walk, wherein one would hear their dissonant voices conspiring to make one melodious harmony, which seemed to be Natural Lute <...>; her Monanthropus used very morning and evening to recreate both his ears and eyes, with variety both of notes and colours" [10, с. 3]. Саме в саді зізнається лицар Менгіст правителю Єгипту у тому, що він насправді є принцом Ефіопії, і прибув до Єгипту, щоб здобути прихильність його доньки. Міфологічне сприйняття саду розкривається в романі як місце для прогулянок і любовних побачень, разом з тим це сакральний простір, де людина відкриває свій внутрішній світ. Ю. М. Лотман зауважував: «Макрокосм пейзажу метафорично пов'язаний з мікрокосмом людської особистості і суспільства» [3, с. 478] У даному творі образ доглянутого саду є контрастом до людського повсякдення, це земний образ

світового порядку. З образом саду тісно пов'язаний образ людської мрії, і він є ідеальним земним простором, який підвищує значення усіх справ, що відбуваються в ньому. Власне завершальним художнім простором в романі теж стає сад, де лицарі Мегіст і Філаріт освічуються в коханні і захоплюються красою своїх наречених – Агапети і Аретіни.

Лицар є головним героєм галантно-політичного роману, який відзначається такими рисами: галантність, героїзм та меланхолія. Лицар характеризується ще й постійністю в своїх почуттях і переконаннях. На той час великим попитом користувався трактат Юста Ліпсія «De Constantia» (1584). Меланхолія охопила думки Філаріта, і він вже не міг ні про що інше мріяти, як про доньку правителя Єгипта Аретіну. О.А. Кузнецова переконана, що «техніка мріяння» в салонній культурі, а отже і в героїко-алегоричних та політико-алегоричних романах, не вимагала від людини значної емоційної напруги чи душевних сил, це була салонна гра, яка полягала в умінні вишукано фантазувати, тим самим здійснювати розумові вправи та отримувати задоволення від власної винахідливості [2, с. 42]. Проте тривалий час Мегіст не може відкрити свої почуття до Агапети, через те, що її батько, правитель єгипту з його радником, вважають Мегіста загрозою для їхньої країни, оскільки через шлюб з Агапетою, він може претендувати на трон. Проте Мегіст допомагає королеві Єгипту вести оборонну лінію у війні, та це теж не переконали правителя. Врешті Мегіст одружився з Агапетою, і вона стане принцесою Ефіопії, а Єгипет втратить своїх союзників і стане доменом іншої держави.

Іронічне ставлення до античних богів, і до паганізму в цілому, розкривається в романі через ситуацію з перевдяганням. Рицар Мегіст (the Prince of Ethiopia) наказує своєму слугі сховатися високо на дереві, обгорнутися в кору дуба і зіграти роль бога Меркурія, в якого рицар Філаріт благає заступництва, щоб отримати руку доньки повелителя Єгипту – Аретіни (з латинської її імя означає добродетель). Римський бог Меркурій шанувався як покровитель у різних справах, а також сприяв успішній комунікації. Священний дуб (the sacred oak), який особливо шанували в англійській національній міфології, як світове дерево, що з'єднує підземний, земний, небесний світи, нівелюється в романі і ставлення до сакрального місця пращурів.

Водночас бароко це стиль, який культивує парадокс, тому разом із іронічним ставленням до античних богів, демонструється і шанобливе звернення до них. Дж. Макензі залучає до оповіді прями звернення до античних римських богів або ж використовує імена богів задля порівняння, пояснення значущості того чи іншого явища. Зокрема, в розмові з ізраїльтянином принцеса Аретіна дізнається про сутність моноцентризму – віру в одного Бога. Разом з тим, образ Бога розкривається шляхом порівняння, залучаючи до опису характеристик Бога богів з давньогрецької та давньоримської міфологій: “The omnipotent and omniscient God (for I acknowledge but one; for, if there be any God, he must be infinite, an if infinite, he must be one is not infinite, seeing he wanteth the perfections of his fellows, and so something may be added to his perfection. And the diversity of your gods, shewes not the plurality of the gods, but denoteth only the diversity of the true God his Attributs: for, he is

wife, and his wisdom is represented by your Apollo; He is most irresistible, which is figured to you by your god Mars” [10, с. 44] Вдаючись до художнього паралелізму, Дж. Макензі в художній картині світу чітко проводить межу між земним і небесним, указуючи, що людина в земному світі є грішною і має певні вади та недоліки. Натомість ідеальний світ є світ небесний, який характеризується ідеальною красою і добродетельністю. У міфологічній картині світу роману «Аретіна» розкривається сутність міфологеми дому і божого дому. Відправившись в довгу мандрівку Аретіна і Філаріт опиняються в густому лісі і на шляху їм трапилось помешкання ізраїльтянина. В описі помешкання ізраїльтянина, який відмовився від життя в соціумі, щоб на самоті пізнавати таємниці природи, автор уперше вживає слово «дім», «дім задоволення» (the house of pleasure). Міф першотворення репрезентований через образ первісного дому в скелі, де на відстані витягнутої руки є все, щоб вдовольнити спрагу і голод. Політичний контекст роману прочитується в скаргах старця про те, що йому не сила терпіти мізерне становище своєї країни і своїх громадян. На його переконання від людей бідних духом не можна нічому навчитися, а багатство природи, розкриття її таємниць, наблизить його до пізнання Божого задуму: “Where Nature had been the only Architecture, yet so handsomely arched and pended, that it might have passed for one of Art Master-pieces; whithin there stood a Table, whereon were some old Volumns, and some of his own Manuscripts; over it hung some Walnut and Fig-trees, which were his only granaries, and which reached him his food in at his window: two steps below the entry without, was a spring of crystal water” [10, с. 43].

Життя людини представлене в романі алегорично, як вертикальний рух (“yet shall never climb to Heaven” – укр. дослівно: ще ніколи не доповзуть до Небес). Земне життя уподібнюється календарному циклу і розкривається автором алегорично через людські пороки, які не уможливають ідеальне життя, життя з Богом на землі: “Every Age seems a season wherein grows a distinct crop of Vices: in infancy, ignorance; in youth, love and vanity; in middle-age, ambition, revenge, and prodigality; in old age, jealousy, dotage, and avarice: yea, the vertues themselves which are to be founded there, can not stand upon their legs”. Моралізаторська сентенція звучить наступним чином: основою життя небесного є добродетельність (англ. virtue), проте людина стає добродетельною, коли має відповідне підґрунтя, яке не перебачає наявності пороків. Тому ідеальне життя – добродетельне, не співмірне з земним: На довершення своїх роздумів ізраїльтянин демонструє черепи Олександра Македонського і Платона, якими увиразнює усю суєтність людського життя. Земне життя у світлі бароко постає марним (the vanity), а людина не росте духовно, а лише борсається в повсякденності (a crawling man).

Отже, основним концептом галантно-героїчного роману є героїзм, який висвітлюється як природне вираження чоловічого розума; разом з тим героїзм слугує законним і благородним представленням героя в соціумі і демонструє його як розсудливого короля/ правителя/ лицаря. Міфологічна парадигма героя репрезентується шляхом актуалізації в художньому тексті міфологеми жертви, міфологічного мотиву жертвоприношення і чарівного порятунку.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Кузнецова А.А. Поэтика английского галантно-героического романа : автореф. дис. на соискание научн. степени кандидата филологических наук : 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (литературы Европы)» / Кузнецова Алена Андреевна. – М., 2012. – 27 с.
- [2] Кузнецова А.А. Салонная культура XVII в. и английский галантно-героический роман / Кузнецова Алена Андреевна // Вестник православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 3. Филология. – 2012. – №27. – С. 32-49.
- [3] Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии / Лотман Ю. М. – СПб: Искусство-СПб., 1999. – 848 с.
- [4] Словарь библейных образов / под ред. Л. Райкена, Д. Уилхойта, Т. Лонгмана. – СПб, 2005. – 1019 с.
- [5] Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследование в области мифопоэтического: Избранное / Топоров В. Н. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Культура», 1995. – 624 с.
- [6] Цурхер А. Английский роман семнадцатого века / Цурхер А. – М., 2007.
- [7] Поттер Л. Тайные обычаи и тайная литературная деятельность: Роялистская литература 1641 – 1660 / Поттер Л. – Л., 1989.
- [8] Coupe, L. Myth / Laurence Coupe. – Abingdon: Routledge, 2009. – 230 p.
- [9] Lang, A. Sir George Macckenzie, King's Advocate, of Rosehaugh. His Life and Times 1636(?) –1691 / Andrew Lang. – Clark, New Jersey: The Lawbook, Exchange, Ltd., 2005. – 347 p.
- [10] Mackenzie, G. Aretina; or the Serious Romance / Written originally in English / George Mackenzie. – Edinburgh, 1660. – 456 p. / URL: <http://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A50450.0001.001/1:8?rgn=div1;view=fulltext>
- [11] Parry, G. The Seventeenth Century. The intellectual and Cultural Context of English Literature, 1603-1700 / G.Parry. – London; New York, 1989. – P. 166-168.

REFERENCES

- [1] Kuznyetsova, A.A. The Poetics of English Gallant-Heroic Novel : Abstract of PhD Thesis. – М., 20012. – 27 p.
- [2] Kuznyetsova, A.A. The Salon Culture of the XVIIth century and English Gallant and Heroic Novel // Vestnik of Orthodox Sviatohonosky Humanitarian Institute. Seria 3. Philology. – 2012. – #27. – P. 32-49.
- [3] Lotman, Yu.M. About Poets and Poetry. –St Petersburg, 1999. – 848 p.
- [4] Dictionary of Biblical Images / gen.ed. L.Raykin. – St. Petersburg, 2005. – 1019p.
- [5] Toporov, V.N. Myth. Ritual. Symbol. Image: the Investigation on Mythopoeia. – Moscow: Progress-Kulture, 1995. – 624 p.
- [6] Tsurkher, A. The English Novel of the 17-th century / Tsurher A. – Moscow, 2007. –
- [7] Potter, L. Misterious customs and Secret Literary Activity. The Royal Literature 1641 – 1660. – Leningrad, 1989.
- [8] Coupe, L. Myth / Laurence Coupe. – Abingdon: Routledge, 2009. – 230 p.
- [9] Lang, A. Sir George Macckenzie, King's Advocate, of Rosehaugh. His Life and Times 1636(?) –1691 / Andrew Lang. – Clark, New Jersey: The Lawbook, Exchange, Ltd., 2005. – 347 p.
- [10] Mackenzie, G. Aretina; or the Serious Romance / Written originally in English / George Mackenzie. – Edinburgh, 1660. – 456 p. / URL: <http://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A50450.0001.001/1:8?rgn=div1;view=fulltext>
- [11] Parry, G. The Seventeenth Century. The intellectual and Cultural Context of English Literature, 1603-1700 / G. Parry. – London; New York, 1989. – P. 166-168.

Mythopoeia of English “High” Baroque Novel

M. Zuyenko

Abstract. The article deals with the analysis of mythopoeia of the novel by G. Mackenzie “Aretina, or Serious Novel” (1660). The implementation of mythical material is studied at all levels of literary work such as theme, motif, image, genre, composition, style, etc. The mythical motives such as victim and sacrifice are revealed as well as the mythical image of garden, desert, pilgrimage. The man's life as a calendar myth is represented in the novel. The mythical motif of divine narcissism is discussed. The attitude towards ancient mythology of baroque writer is revealed.

Keywords: *baroque, novel, mythopoeia, mythical motive, allegory*